

ΥΠ.Ε.Π.Θ., Ένταξη παιδιών παλιννοστούντων & αλλοδαπών στο σχολείο για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Γυμνάσιο). *Μεθοδολογικός Οδηγός για τη χρήση σχολικών βιβλίων του Γυμνασίου. Η διαπολιτισμική διάσταση στη διδασκαλία*. Επιστ. Εποπτεία Π. Ξωχέλλης. Θεσσαλονίκη, 2008.

Νεοελληνική Λογοτεχνία Γ' Γυμνασίου

(σσ. 111-116)

Μαρία Πεσκετζή

Το διδακτικό εγχειρίδιο της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Γ' Γυμνασίου βασίζεται στην αρχαιότερη ιστορικά δομή των Αναλυτικών Προγραμμάτων Λογοτεχνίας, την *μιμητική*. Τα συγκεκριμένα Αναλυτικά Προγράμματα έχουν χαρακτήρα ιστορικό και εθνικό και η σκοποθεσία τους επικεντρώνεται, κυρίως, στη μεταβίβαση της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός έθνους μέσω λογοτεχνικών έργων και συγγραφέων καθιερωμένων από την παράδοση και την κριτική.

Η έννοια «λογοτεχνία» στα Αναλυτικά Προγράμματα με δομή μιμητική καθορίζεται από δύο, κυρίως, παραμέτρους: α) τον λογοτεχνικό κανόνα, ο οποίος διαμορφώνει τα κριτήρια επιλογής της διδασκτέας ύλης και θεσμοθετείται σε κάθε εποχή ανάλογα με τις αντιλήψεις που κυριαρχούν σχετικά με την αξία των λογοτεχνικών έργων και β) την ιστορία της λογοτεχνίας, όπως αυτή διαμορφώνεται και εξελίσσεται σε σχέση με τα ουσιαστικά στοιχεία, τα οποία σηματοδοτούν την ιστορική εξέλιξη ενός έθνους. Για το λόγο αυτό, τα συγκεκριμένα Αναλυτικά Προγράμματα προβλέπουν διδακτικά εγχειρίδια, στα οποία η διάταξη της ύλης είναι ιστορική.

Ανεξάρτητα από τις αμφισβητήσεις που έχουν διατυπωθεί για την εγκυρότητα του λογοτεχνικού κανόνα και τον κοινωνικό και παιδαγωγικό ρόλο των συγκεκριμένων Αναλυτικών Προγραμμάτων, το ζητούμενο στην προκειμένη περίπτωση είναι αν ένα διδακτικό εγχειρίδιο, του οποίου το περιεχόμενο και η δομή υποστηρίζουν τη διδασκαλία της ιστορίας μιας εθνικής λογοτεχνίας, είναι δυνατόν να ανταποκρίνεται σε βασικές αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Παρόλο που τα περιθώρια είναι πιο περιορισμένα σε σχέση τουλάχιστον με τα διδακτικά εγχειρίδια, τα οποία έχουν θεματική διάταξη της ύλης, θα ήταν λάθος να θεωρήσουμε ότι η διδασκαλία της ιστορίας της εθνικής λογοτεχνίας αποκλείει τη διαπολιτισμική διάσταση.

Τα κύρια πεδία διερεύνησης της διαπολιτισμικής διάστασης ενός διδακτικού εγχειριδίου με ιστορική διάταξη της ύλης είναι τρία:

Α' Οι επιδράσεις: Η αναζήτηση της επιρροής που έχει δεχτεί ή έχει ασκήσει

μια εθνική λογοτεχνία κατά την ιστορική της εξέλιξη είναι ένα μείζον ζήτημα της λογοτεχνικής κριτικής, η διερεύνηση του οποίου αναδεικνύει, εκτός των άλλων, τις πολιτισμικές σχέσεις ανάμεσα στα έθνη και τους λαούς. Επίσης, η διερεύνηση των γλωσσικών δανείων που υπάρχουν σε ένα λογοτεχνικό κείμενο φανερώνει ότι η λογοτεχνική γλώσσα δεν είναι μια γλώσσα αποστειρωμένη και περιορισμένη στα όρια του έθνους, αλλά ένας ζωντανός οργανισμός που εξελίσσεται και διαμορφώνεται υπό την επίδραση ποικίλων συνθηκών, ιστορικών, κοινωνικών, πολιτισμικών.

Β' Η θεματική των κειμένων: Το γεγονός ότι η διάταξη της ύλης ενός διδακτικού εγχειριδίου λογοτεχνίας είναι ιστορική δεν αποκλείει τη διαπολιτισμική διάσταση, εφόσον η θεματική των κειμένων που έχουν επιλεγεί, αναδεικνύει στοιχεία που συνδέουν τους λαούς και τους πολιτισμούς, δεν παρουσιάζει τον ξένο ως εχθρό και δεν οδηγεί τη σκέψη των μαθητών σε αυθαίρετες γενικεύσεις, στερεότυπα και προκαταλήψεις.

Γ' Η διδακτική προσέγγιση των κειμένων: Οι εισαγωγές, τα εισαγωγικά σημειώματα, οι ερωτήσεις και οι εργασίες που ακολουθούν μετά από κάθε κείμενο διαμορφώνουν ένα πλαίσιο διδακτικής προσέγγισης, το οποίο, ανεξάρτητα από τον τρόπο διάταξης της ύλης, θα πρέπει να βασίζεται, εκτός των άλλων, στις βασικές αρχές της διαπολιτισμικής αγωγής και εκπαίδευσης.

Εάν επιχειρήσουμε να διερευνήσουμε τον διαπολιτισμικό χαρακτήρα του διδακτικού εγχειριδίου *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Γ' Γυμνασίου* με βάση τα παραπάνω πεδία επισήμανσης, διαπιστώνουμε τα εξής:

Α' Επιδράσεις: Όσον αφορά στις λογοτεχνικές επιδράσεις, σε όλες τις εισαγωγές επισημαίνονται οι σχέσεις της νεοελληνικής λογοτεχνίας με την ευρωπαϊκή κυρίως λογοτεχνική παραγωγή, για παράδειγμα η σχέση τους ελληνικού με τον ευρωπαϊκό διαφωτισμό, η σχέση της επανησιακής λογοτεχνίας με τον ευρωπαϊκό κλασικισμό και ρομαντισμό κτλ. Θα πρέπει, ωστόσο, να παρατηρήσουμε ότι η πρώτη διδακτική ενότητα, η οποία αναφέρεται στο δημοτικό τραγούδι, ενώ θα έπρεπε και θα είχε ενδιαφέρον να την προσεγγίσει κάποιος από διαπολιτισμική οπτική, κάθε άλλο παρά διαπολιτισμικό χαρακτήρα έχει. Στην εισαγωγή, για παράδειγμα, δίνονται γενικές πληροφορίες για το δημοτικό τραγούδι, χωρίς όμως να γίνεται η αναφορά στην κοινή θεματική των δημοτικών τραγουδιών των Βαλκανικών χωρών, η οποία υπήρξε αποτέλεσμα ποικίλων αλληλεπιδράσεων.

Ένα άλλο στοιχείο το οποίο θα πρέπει να επισημάνουμε είναι η περιορισμένη ανθολόγηση της ξένης λογοτεχνίας. Τα ξένα λογοτεχνικά κείμενα που ανθολογούνται είναι συνολικά πέντε, ενώ η ένταξή τους στον κορμό του βιβλίου είναι τυχαία (π.χ. το διήγημα του Τσέχωφ, «Ο Παχύς και ο Αδύνατος» εντάσσεται χωρίς καμιά διευκρίνιση στη Νέα Αθηναϊκή Σχολή) και μερικές φορές λανθασμένη (π.χ. το ποίημα του Μπάυρον «Το προσκύνημα» του Τσάιλντ Χάρολντ εντάσσεται στον ελληνικό διαφωτισμό). Ο τρόπος αυτός ανθολόγησης της ξένης λογοτεχνίας μπορεί να δημιουργήσει σύγχυση, ενώ δεν επιτρέπει στο μαθητή, μέσω της συγκριτικής μεθόδου, να συνειδητοποιήσει τις αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στην ελληνική και την ξένη λογοτεχνία.

Όσον αφορά στις γλωσσικές επιδράσεις, ανθολογούνται αρκετά κείμενα στα οποία ανιχνεύονται δάνεια, δηλ. λέξεις, εκφράσεις κτλ., από άλλες γλώσσες. Τα δάνεια αυτά, είτε έχουν αφομοιωθεί από την ελληνική γλώσσα, είτε εμπεριέχονται αυτούσια στο κείμενο. Έχει ενδιαφέρον να επισημάνουμε ότι τα δάνεια αυτά παρατηρούνται κυρίως στα διαλογικά μέρη των πεζών κειμένων, είτε στους τίτλους ποιημάτων. Ενδεικτικά αναφέρουμε το ανθολογημένο απόσπασμα από το μυθιστόρημα του Κοσμά Πολίτη, *Eroica*, με τίτλο «Η γνωριμία με τη Μόνικα» (Καγιαλής κ.ά., 2006), όχι μόνο γιατί χρησιμοποιούνται πολλές ξένες λέξεις, αλλά γιατί μόνο στο συγκεκριμένο κείμενο γίνεται απόπειρα συστηματικής προσέγγισης του θέματος των γλωσσικών δανείων με την εξής διαθεματική εργασία στη σελίδα 215: «Στον καθημερινό λόγο μας πολλές φορές χρησιμοποιούμε ξενικές εκφράσεις, συγκεντρώστε τέτοιες εκφράσεις και εξετάστε γιατί συνηθίζουμε να τις χρησιμοποιούμε.»

Όσον αφορά στην ποίηση, έχουμε δύο ενδιαφέροντα παραδείγματα, το ποίημα του Γιάννη Σκαρίμπα, *Ουλαλούμ*, στη σελίδα 153 και το ποίημα του Νίκου Καββαδία, *Kuro Siwo* στη σελίδα 193.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι τίτλοι των ποιημάτων, συνειδητή επιλογή των ποιητών, λειτουργούν ως σημαίνοντα στα σημαινόμενα του ποιήματος και δεν θα πρέπει, ως εκ τούτου, να αντιμετωπισθούν ως απλά γλωσσικά δάνεια.

Β' Η θεματική των κειμένων: Η διερεύνηση της θεματικής των κειμένων που ανθολογούνται στο διδακτικό εγχειρίδιο της Γ' Γυμνασίου φανερώνει ότι η επιλογή τους είναι σε γενικές γραμμές επιτυχής, παρόλο που, όπως θα δούμε παρακάτω, τα θέματα που προσφέρονται για διαπολιτισμική προσέγγιση, τις πιο πολλές φορές, δεν αξιοποιούνται από τις ερωτήσεις και τις διαθεματικές εργασίες. Πολλά από τα κείμενα του βιβλίου έχουν θεματικά μοτίβα, τα οποία θα μπορούσαμε να τα προσεγγίσουμε μέσα από μια διαπολιτισμική οπτική. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον από την άποψη αυτή παρουσιάζουν τα κείμενα των οποίων η θεματική έχει χαρακτήρα εθνικό. Είναι λογικό σε ένα διδακτικό εγχειρίδιο, το οποίο παρουσιάζει την ιστορική εξέλιξη της νεοελληνικής λογοτεχνίας, να ανθολογούνται κείμενα με περιεχόμενο εθνικό και πατριωτικό. Μια τέτοιου είδους ανθολόγηση δεν αντιβαίνει αναγκαστικά τις αρχές της διαπολιτισμικής αγωγής, εφόσον ο ξένος δεν παρουσιάζεται ως ο μισητός εχθρός. Εξάλλου ο πατριωτισμός είναι μια στάση ζωής κοινή σε όλους τους λαούς και τα έθνη. Ως θετικό παράδειγμα αυτής της ανθολόγησης αναφέρουμε το πιο χαρακτηριστικό. Πρόκειται για το ποίημα του Νίκου Εγγονόπουλου, *Μπολιβάρ* (Καγιαλής κ.ά, 2006), το οποίο γράφτηκε στην περίοδο της Κατοχής και διαβάστηκε σε συγκεντρώσεις αντιστασιακών. Η συγχώνευση πολιτισμών, παραδόσεων και τόπων και κυρίως η ταύτιση του Νοτιοαμερικανού επαναστάτη πολιτικού Σίμων Μπολιβάρ με Έλληνα, αναδεικνύουν τον πατριωτισμό και την αντίσταση ενός έθνους στον κατακτητή σε παγκόσμιο φαινόμενο.

Εκτός, όμως, από τα παραπάνω, υπάρχουν σημεία στο διδακτικό εγχειρίδιο τα οποία θα μπορούσαν να δημιουργήσουν προβλήματα όσον αφορά στη διαπολιτισμική διάσταση της διδακτικής προσέγγισης των κειμένων. Ενδεικτικά αναφέρω το ποίημα του Κωστή Παλαμά, *Ύμνος στον Παρθενώνα*, (Καγιαλής κ.ά, 2006). Πρόκειται για αποσπάσματα από την ποιητική σύνθεση «Η φλογέρα του βασιλιά». Ο Κωστής Παλαμάς έχει βέβαια θεωρηθεί ως ο σειсмоγράφος της ελληνικής εθνικής συνείδησης μέσα στην ιστορική της πορεία και εξέλιξη (Αποστολίδου, 1992), ταυτόχρονα, όμως, τον απασχολούν και προβλήματα πανανθρώπινα. Τα αποσπάσματα που ανθολογούνται βρίσκονται ανάμεσα στους δυο θεματικούς άξονες της παλαμικής ποίησης. Από τη μια ο Παρθενώνας ως μοναδικό μνημείο ύψιστου κάλλους, από την άλλη η δυναμική ενός συμβόλου για τον ελληνισμό και την ανθρωπότητα. Αυτός ο δεύτερος άξονας μπορεί να γίνει αντικείμενο διερεύνησης μέσα από μια διαπολιτισμική οπτική. Ωστόσο, πρέπει να προσεχτεί το άστοχο σχόλιο στη σελίδα 74 στο βιβλίο του εκπαιδευτικού, το οποίο αναφέρεται στους στίχους «μηδέ το πρόσωπό σου εσέ πάει πέρα απ' τα γνέφια/ σαν πυραμίδας κολοσσός απάνου σ' ερμωτόπι/ της Αφρικής [...]» σχολιάζοντας ότι «Εδώ έχουμε μια ενδιαφέρουσα αντίθεση ανάμεσα στο ναό της Αθηνάς και στις πυραμίδες της Αιγύπτου, οι οποίες εντυπωσιάζουν με τον όγκο αλλά όχι με τη χάρη τους». Το σχόλιο αυτό μπορεί να οδηγήσει τη διδασκαλία σε εθνικιστικές αντιλήψεις που υποτιμούν τα άλλα μνημεία του παγκόσμιου πολιτισμού.

Γ' Η διδακτική προσέγγιση των κειμένων: Η διερεύνηση των εισαγωγικών σημειωμάτων, των εργασιών και των διαθεματικών εργασιών που συγκροτούν το πλαίσιο διδακτικής προσέγγισης των κειμένων, αλλά και των ερμηνευτικών προσεγγίσεων που υπάρχουν στο βιβλίο του εκπαιδευτικού, δείχνουν ότι δεν υπάρχει σαφής διαπολιτισμική διάσταση στο διδακτικό εγχειρίδιο. Αυτό σημαίνει ότι ελάχιστα είναι τα κείμενα τα οποία συνοδεύονται από σχόλια, ερωτήσεις και εργασίες που προσανατολίζουν τη διδασκαλία προς μια διαπολιτισμική κατανόηση και ερμηνεία των κειμένων, ενώ, τις περισσότερες φορές, είτε δεν αξιοποιείται η θεματική των κειμένων, είτε ο προσανατολισμός της διδασκαλίας είναι αρνητικός.

Ως θετικό παράδειγμα θα μπορούσε να θεωρηθεί η ανθολόγηση αποσπάσματος της ωδής του Ανδρέα Κάλβου *Εις Πάργαν* (Καγιαλής, κ.ά, 2006). Αξίζει να επισημανθεί ότι ο τρόπος ανθολόγησης της ωδής και η διαθεματική δραστηριότητα προσφέρονται για διαπολιτισμική προσέγγιση για τους εξής λόγους: α) ανθολογούνται οι έξι πρώτες stroφές της ωδής στις οποίες ο Κάλβος κάνει μια γενική εισαγωγή στο «ένδοξον έργο» που πρόκειται να υμνήσει και αναφέρεται στις πανανθρώπινες αξίες της αγάπης, της αρετής και της ελευθερίας και β) η διαθεματική δραστηριότητα: «*Χωριστείτε σε ομάδες και ερευνήστε ποια δώρα έδωσε ο θεός στον άνθρωπο,*

σύμφωνα με την αρχαία μυθολογία, το χριστιανισμό ή όποια άλλη θρησκευτική παράδοση γνωρίζετε. Πώς μπορεί να χρησιμοποιήσει ο άνθρωπος αυτό το δώρο;» (σ. 60) αφήνει περιθώρια για μια ουσιαστική διαπολιτισμική προσέγγιση του θέματος.

Ως αρνητικό παράδειγμα αναφέρουμε ενδεικτικά το ανθολογημένο απόσπασμα από το έργο Παπατρέχας (Καγιαλής κ.ά., 2006) του Αδαμάντιου Κοραή. Θα πρέπει να επισημανθεί η εξής αντίφαση: στο βιβλίο του εκπαιδευτικού, στη σελίδα 29, σωστά επισημαίνεται ότι *«Ενδιαφέρον έχει ακόμη να σχολιαστούν οι συμβουλευτικές παρεμβάσεις του Κοραή υπέρ του φιλελεύθερου πνεύματος που επικρατεί στη Γαλλία, με σκοπό να μετριαστεί ο υπέρμετρος ζήλος του Παπατρέχα, που τον οδηγεί ακόμη και σε ξενοφοβικές εξάρσεις «όταν ακούση Αγγλον επιδημούντα», επειδή έχει συνδέσει την παρουσία των ξένων περιηγητών με την απειλή της αρπαγής των προγονικών κειμηλίων»*. Ωστόσο, η διαθεματική δραστηριότητα στη σελίδα 40 του διδακτικού εγχειριδίου: *«Επισκεφθείτε κάποιον αρχαιολογικό χώρο ή μουσείο της περιοχής σας, με σκοπό να βρείτε πληροφορίες για τα αρχαία μνημεία και τα εκθέματα. Ζητήστε επίσης πληροφορίες, όπου αυτό είναι δυνατόν, για την εθνικότητα και τη συμπεριφορά των επισκεπτών»* κάθε άλλο παρά αξιοποιεί τη διδακτική επισήμανση στο βιβλίο του εκπαιδευτικού. Από πού θα πάρουν πληροφορίες οι μαθητές, όσο το δυνατόν αντικειμενικές, για τη συμπεριφορά των επισκεπτών και μέσα από ποια οπτική γωνία θα προσδιοριστεί αυτή η συμπεριφορά. Είναι πιθανόν οι μαθητές να οδηγηθούν σε γενικεύσεις και στερεότυπα σχετικά με τη συμπεριφορά των ξένων επισκεπτών. Η γενικόλογη διατύπωση της ερώτησης υπονομεύει τη σωστή επισήμανση στο βιβλίο του εκπαιδευτικού.

Περισσότερες, ωστόσο, είναι οι περιπτώσεις όπου οι διαπολιτισμικές αναφορές στα κείμενα παραβλέπονται και δεν αξιοποιούνται, είτε γιατί οι ερωτήσεις που ακολουθούν μετά το κείμενο επικεντρώνονται κυρίως στην κατανόηση του περιεχομένου και στην ανάλυση της μορφής, είτε γιατί οι διαθεματικές εργασίες περιορίζουν τον κοινωνικό προβληματισμό στις εμπειρίες του έλληνα μαθητή. Παρόλο που τα παραδείγματα είναι πολλά, αναφέρουμε ενδεικτικά το απόσπασμα από τον *Θούριο* του Ρήγα (Καγιαλής κ.ά., 2006). Ενώ στο εισαγωγικό σημείωμα επισημαίνεται ότι *«εξαιρείται η ιδέα της ελεύθερης ζωής και αντighεί το προσκλητήριο της επανάστασης σε όλους τους βαλκανικούς λαούς και ιδιαίτερα στους Έλληνες»* και, ενώ στο ποιητικό κείμενο υπάρχει σαφής αναφορά στις συνέπειες που είχε η σκληρή τυραννία σε όλους τους λαούς, ακόμη και στους Τούρκους, δεν αξιοποιούνται τα στοιχεία αυτά ούτε στις ερωτήσεις ούτε στη διαθεματική δραστηριότητα.

Θα πρέπει, ωστόσο, να γίνει ιδιαίτερη μνεία στην ανθολόγηση του Κ. Καβάφη. Ο κοσμοπολιτισμός είναι θεμελιώδης χαρακτηριστικό της καβαφικής ποίησης, ενώ ταυτόχρονα έχει γίνει αντικείμενο μελέτης ο διαπολιτισμικός της χαρακτήρας (Καραλής, 2000). Πρόκειται για μια «ποίηση του κράματος», όπως εύστοχα έχει παρατηρηθεί. Επομένως, η ανθολόγηση καβαφικών ποιημάτων στα σχολικά εγχειρίδια προϋποθέτει τον διαπολιτισμικό προσανατολισμό στη διδακτική τους προσέγγιση. Ιδιαίτερη σημασία έχει το ποίημα *Στα 200 π.Χ.* Οι εκστρατείες του Μεγάλου Αλεξάνδρου, οι κατακτήσεις του, ο πολυπολιτισμικός χαρακτήρας των ελληνιστικών κρατών, η διάδοση και επικράτηση της ελληνικής γλώσσας είναι ζητήματα ιστορικά, τα οποία, σε συμβολικό επίπεδο, έχουν επίκαιρο χαρακτήρα. Η διαπολιτισμική διάσταση του ποιήματος δεν αξιοποιείται ούτε από το σχολικό εγχειρίδιο ούτε από το βιβλίο του εκπαιδευτικού, τα οποία επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στην ανάλυση των μορφολογικών του στοιχείων και στη διερεύνηση του ιστορικού υπόβαθρου του ποιήματος.

Τέλος, εάν επιχειρούσαμε να διατυπώσουμε ένα γενικό συμπέρασμα για το διδακτικό εγχειρίδιο Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Γ' Γυμνασίου, θα λέγαμε ότι, ενώ υπάρχουν, σε γενικές γραμμές, περιθώρια διαπολιτισμικής προσέγγισης των κειμένων, χωρίς την ουσιαστική παρέμβαση του εκπαιδευτικού η προσέγγιση αυτή δεν είναι δυνατή. Για να μην είναι όμως η παρέμβαση αυτή τυχαία, είναι αναγκαίο να βρεθούν οι τρόποι και τα μέσα με τα οποία θα υποστηριχθεί.